

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті висвітлюються економіко-теоретичні та правові підходи до визначення змісту інтелектуальної власності. Аналізуються можливості та межі співставлення класифікацій об'єктів та прав інтелектуальної власності.

В статье освещаются экономико-теоретические и правовые подходы к определению содержания интеллектуальной собственности. Анализируются возможности и пределы сопоставления классификаций объектов и прав интеллектуальной собственности.

The article highlights the economic-theory and legal approaches to determining the content of intellectual property. Analyzed the possibilities and limits of comparisons and classifications of intellectual property rights.

Ключові слова: інтелектуальна власність, виключні права, інтелектуальний продукт, промислова власність, авторські права, інтелектуальна діяльність

В умовах постіндустріальних трансформацій основним джерелом соціально-економічного поступу є сукупність знань, об'єктивованих у інтелектуальному капіталі, головною передумовою та результатом застосування якого є інтелектуальна власність. Незважаючи на те, що інтенсивність теоретичного опрацювання проблем інтелектуальної власності зростає (Д.Белл, П.Друкер, Т.Стюарт, О.Тоффлер, Ф.Фукуяма – лише верхівка фахівців зі світовим ім'ям), низка питань її осмислення та інтелектуалізації ще залишаються недостатньо дослідженими. Йдеться про методологію пізнання інтелектуальної власності в контексті загальної теорії власності, формування ринку об'єктів інтелектуальної власності, інституціональних принципів та підходів до оцінки об'єктів інтелектуальної власності, визначення правових чинників її захисту та ін.

В теорії та методології дослідження відносин інтелектуальної власності чітко простежується певний розрив та протиставлення підходів до її визначення. Якщо філософія інтелектуальної власності, використовуючи дедуктивний підхід, «виводить» її «з об'єкта», відштовхуючись від поняття інтелекту з виходом на теорії інтелектуального, інформаційного суспільства, економіки знань та ін., право, по суті, «замикається» на характеристиці окремих об'єктів інтелектуальної власності, індуктивно обмежуючи їх коло можливостями правового захисту. З іншого боку, економічна теорія (в традиціях дедуктивного підходу) природно вважає інтелектуальну власність однією з специфічних форм власності взагалі. Сучасна ж інституціональна теорія, зосереджуючи увагу на специфікації прав власності, по суті, об'єднуються з правом у використанні індуктивного методу.

Вказані розбіжності пов'язані з трактуванням можливостей та меж захисту(відчуження) інтелектуального продукту. У філософському

тлумаченні інтелектуальну власність захистити неможливо. Право, навпаки, зосереджує увагу на пошуках можливих способів та інструментів захисту інтелектуальної власності. В загальній економічній теорії розповсюдженими є погляди, що інтелектуальні продукти деякою мірою можна захистити (у часовому та просторовому вимірах), але головним є вирішення питання: наскільки це потрібно та ефективно? Інституціональна теорія, враховуючи глобальні тенденції зростання долі трансакційних витрат, займає проміжну позицію між правом та загальною економічною теорією, зводячи відносини інтелектуальної власності до обміну певними пучками прав власності за умови їх повного захисту [6].

Логічна структуризація дослідження феномена інтелектуальної власності потребує такої лінії послідовності: інтелект – інтелектуальна діяльність – інтелектуальний продукт – інтелектуальна власність. При цьому інтелект як процесуальну цілісність слід зводити до трьох його складових: інформації, знання та творчості. Специфіка внутрішньої структури інтелекту як процесу накладає відбиток на особливості інтелектуальної діяльності та його результату – інтелектуального продукту і знаходить своє інституціональне оформлення в категорії інтелектуальної власності.

У найширшому широкому інституціональному розумінні інтелектуальна власність, визначається як відносини з приводу виняткових прав на інтелектуальні продукти, що є результатом інтелектуальної діяльності. При цьому, економічна сутність прав на інтелектуальні продукти полягає в забезпеченні залучення об'єкта інтелектуальної власності в економічний обіг. Визнання цього положення не має приводити до абсолютизації інституціональної теорії прав власності. Реалізація тієї ж економічної функції може бути досягнута і шляхом побудови внутрішньовідособленої групи прав, що мають винятковий характер. Теза про винятковість уже передбачає винятковість або права інтелектуальної власності, або її суб'єкта, або дії, або об'єкта власності, а можливо, усього одночасно. Своєю чергою, скажімо, виключність права інтелектуальної власності може бути повною (абсолютною) або обмеженою (відотною). Винятковість можна розглядати в економіко-теоретичному інституціональному аспекті. В останньому випадку може йтися, наприклад, про права інтелектуальної власності, що впливають з доручення, угоди, договору та ін.

Винятковість, як риса, що особливо притаманна інтелектуальній власності, має два поведінкових наслідки, яким інституціональна теорія надає кардинального значення і з якими вона пов'язує вирішальні переваги приватновласницького правового режиму.[4] По-перше, винятковість права припускає, що на власників і тільки на ньому сконцентровано всі позитивні й негативні результати здійснюваної ним інтелектуальної діяльності. Тому він є зацікавленим у максимально повній

її специфікації під час прийняття рішень. Це — найважливіший економічний стимул, що забезпечує ефективність прийнятих рішень (у сенсі переваги позитивних наслідків над негативними), сприяючи тим самим підвищенню добробуту суспільства: чим конкретніше права приватної власності, тим тісніше відносини між добробутом індивідуума й економічними (соціальними) наслідками його рішень. Як результат, тим сильніше для нього стимул ураховувати ті вигоди чи той збиток, що його рішення приносять іншим індивідуумам.[3] По-друге, винятковість передбачає, що в процесі обміну інтелектуальний продукт буде переданий тому економічному агенту, який запропонує за нього вищу ціну (тобто для кого він становить максимальну цінність), тим самим забезпечуючи ефективну алокацію інтелектуальних ресурсів.

Таким чином, поняття «інтелектуальна власність» є умовним терміном, що позначає сукупність виняткових прав. Так само умовно буде і будь-яке визначення таких прав, оскільки кожне національне законодавство у своєму розумінні встановлює їхній склад і зміст. Виходячи з цього, права, що входять у цю сукупність, можуть бути охарактеризовані як виняткові права щодо інтелектуальних об'єктів (що є продуктами інтелектуальної праці), які мають економічну цінність і здатні вільно відчужуватися з урахуванням обмежень, встановлених в інтересах захисту особистих прав творців відповідних об'єктів і публічних інтересів суспільства. Дані права допускають одночасну експлуатацію об'єкта охорони і необмеженим колом осіб.

Серед багатьох класифікацій об'єктів інтелектуальної власності вихідними складовими у цій структуризації прийнято вважати положення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). Констатуючи, що в найширшому розумінні інтелектуальна власність означає закріплення законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах, подальша структуризація її об'єктів у тлумаченні ВОІВ зводиться до такого переліку:

1. Літературні, художні та наукові твори.
2. Виступи виконавців, фонограми, програми ефірного мовлення.
3. Винаходи у всіх сферах людської діяльності.
4. Наукові відкриття.
5. Промислові зразки.
6. Товарні знаки, знаки обслуговування та торгові назви.
7. Запобігання несумлінної конкуренції.

Вже в рамках (у певному розумінні — постапріорно) заданих міжнародним правом можливостей зарахування визначених ВОІВ інтелектуальних продуктів до об'єктів правового захисту (знову ж таки в загальному тлумаченні змісту ринкових відносин) очевидною є відсутність інституціональних критеріїв не тільки систематизації, а взагалі збирання

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ РЕСУРСИ

в єдине реальних результатів інтелектуальної праці. Так, з семи визначень об'єктів інтелектуальної власності пункти 1, 2 ще відповідають назві авторського права, пункти 5, 6, 7— промислової власності, хоча з дуже сумнівною логікою, але теж, за певними ознаками, можуть бути поставлені в один ряд, то, скажімо, наукові відкриття (п. 4) чи винаходи у всіх сферах людської діяльності (п. 3) об'єктивно не можуть бути віднесеними тільки до авторського права чи промислової власності навіть при всій умовності та можливостях охоплення цими термінами неосяжного [6] .

Таким чином, у терміні «інтелектуальна власність» перша його складова — «інтелектуальність» природи об'єкта власності для права має достатньо обмежені можливості охоплення ним всього реального різноманіття інтелектуальних продуктів. Але те саме стосується й другої складової цього терміна — прав власності на ці об'єкти.

Накладання сприйнятих інституціональною теорією 11 елементів пучка прав власності на прийняті в праві (ВОЇВ) об'єктні складові інтелектуальної власності дозволяє більш конкретно підійти до визначення її специфіки (табл. 1) та уможлиблює вихід на декілька висновків. По-перше, при всій зрозумілій умовності кардиналістських інструментів у визначенні можливостей та меж застосування терміна інтелектуальної власності, достатньо очевидним є більш практичне освоєння правом об'єктів промислової власності. З іншого боку, безперечним у накладенні пучка права власності на інтелектуальні об'єкти є домінування таких його складових, як п.3 – управління, п.4 – привласнення, п.5 – розпорядження. По-третє, об'єкт, визначений правом інтелектуальної власності під п.7 – (захист від несумлінної конкуренції), взагалі випадає з низки інших її об'єктів навіть у формально-логічній його постановці, наведений в табл. 1.

Таблиця 1

Співставлення об'єктів та прав інтелектуальної власності*

Об'єкти права Елементи пучка прав власності	Авторські права		Промислова власність				
	1. Художні, наукові твори	2. Виступи, фонограми	3. Винаходи	4. Наукові відкриття	5. Промислові зразки	6. Товарні знаки	7. Захист від недобросовісної конкуренції
1) володіння	~	-	~	~	+	~	+
2) користування	-	-	~	-	~	+	+
3) управління	+	~	~	+	+	+	+
4) привласнення	+	+	+	+	+	+	~
5) розпорядження	+	~	+	+	+	+	+
6) безпека	~	~	~	+	+	+	~
7) спадщина	~	-	-	-	-	+	~
8) безстроковість	-	-	~	-	~	~	~

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ РЕСУРСИ

9) заборона шкідливого використання	~	~	-	~	~	~	~
10) відповідальність	+	-	-	-	-	~	~
11) остаточний характер	-	-	~	~	~	~	-

*в умовному вимірі:

- ū відсутність зв'язку -«-»
- ū ймовірність зв'язку - «~»
- ū реальність зв'язку - «+»

Перелік питань, що можуть виникнути в процесі зіставлення об'єктів та правоспроможностей суб'єктів інтелектуальної власності, об'єктивно неосяжний. Але головним висновком тут слід вважати один – феномен та термін інтелектуальної власності в його обмеженнях, заданих правом, можуть бути об'єднаними найімовірніше на основі філологічного співзвучання (влучна та відверта оцінка П.Меггса [5]). Вказана парадоксальність не тільки не заперечується правом інтелектуальної власності, вона просто має вихідним пунктом констатацію можливостей та меж включення цього сегмента в об'єкт теорії та практики права.

З вищевикладеного зрозуміло, що інтелектуальна власність має двоїстий економіко-правовий характер, який розкривається в єдності суб'єктивних правових відносин та об'єктивних економічних відносин, які знаходять чи не знаходять своє відображення в конкретних правових нормах, характерних для даного суспільства та даного ступеня розвитку продуктивних сил.

Список використаних джерел:

1. Андрощук Г.А. Права интеллектуальной собственности и их защита в соглашении ТРИПС Пробл.науки. – 2003. - №4. – с.24-32
2. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку. – К.: Знання, 2008. – 697с.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ, под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб. Питер, 2001. – 288с.
4. Капелюшников Р. Экономическая теория прав собственности(методология, основные понятия, круг проблем). – М.: ИМЭМО, 1990. – 211 с.
5. Мэггс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность. – М.: Юрист, 2000. – 396с.
6. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 252с.